

A MÚLTBELI EMBER

Töprengés Csorba Győző egy verse fölött

„Barátaim tudjátok-e hogy az idő nekem
nagyon fáj”
(Cs. Gy.)

Csorba Győző *Apám-öcsém* című verse *A szavak bolyhjai* című 1988-as kötet 58. és 59. oldalán olvasható. Tárgya és személyes érintettsége miatt azt gondolhatnánk, hogy a magyar irodalom (kései) szülősratató verseinek sorába illeszkedik; ám ez a vers, ellentétben a siratókkal, nem elbúcsúztatja, hanem visszahívja, nem fel-, hanem megidézi a megszólítottat; e visszahíváshoz és megidézéshez pedig nem a látomás szolgáltat keretet (az legfeljebb ürügyet kínál a költő számára), hanem a meditáció. Az emberi lét határaitól való tudás, amely adottságként is, célkitűzésként is témája a versnek, e kettőssége miatt ellentmondást hordoz magában, egyben ellentmondásossá teszi a vers belső szituációját is, a képzeletben zajló apa-fiú párbeszédet; a vers igazi tétje ennek az ellentmondásnak az elmélyítése és kiaknázása – az utolsó sorban csattanóként elhelyezett, idézőjeles tanulság is ezen belül válik értelmezhetővé.

Az életrajzból tudjuk, hogy Csorba Győző kései gyermekként született, 1916-ban, születésekor édesapja már túl volt negyvenes éveinek közepén. E tény kései voltával szemben áll egy másik tény koraisága: kisfiú volt még, mindössze tízéves, amikor apját elvesztette. Ha elfogadjuk, hogy a vers megszólalója maga Csorba Győző, méghozzá az idős Csorba Győző, megszólítottja pedig az apa, néhai Csorba György, akkor a versszituáció pontosabb megértéséhez a versben hangsúlyozott tény mellett (vagyis, hogy a költő tíz életévvel többet töltött be, mint annak idején az apja, s ezáltal kétszeresen is túlélte őt) még két dolgot figyelembe kell vennünk. Az egyik: az apa halála és a vers keletkezése között csaknem hat évtized telt el, vagyis az apáról való közvetlen emlékek távoliak és nyilván homályosak. A másik: a közvetlen emlékkép drámai módon szembe is szegül a versbeli fikcióval: egy kisgyermek emlékszik vissza egy idősebbő férfiről, ám ugyanezzel az idősebb férfival egy (most már) még idősebb férfi beszélget. A megszólított (aki nincs) változatlan; a megszólító (aki van, de a létezés határaitól megbűvölve) oly mértékben nem azonos egykori önmagával, hogy meg sem próbálja felidézni egykori önmagát, azt a kisfiút, aki az apával „a valóságban” beszélhetett.

A versben, mint említettem, a tudásról van szó, mégpedig az elmúlással és a meghalással kapcsolatos tudásról. A költő (fiúként) szabadkozik, hogy többet tud az apjánál; de ugyanebből a hosszú mondatból az is kiderül, hogy valójában azért idézte meg az apát, mert ő szeretne tőle megtudni valamit, tehát mégiscsak az apa tud többet. Ebből pedig az derül ki, hogy két merőben különböző tudásról, tapasztalásról, illetve ezek vetélkedéséről olvashatunk a versben. Az egyik: átlépni az élet és a halál határát (ám e tapasztalás az élőkkal nem közölhető); a másik: átlépni a férfikor és az aggastyánkor határát (ez a tapasztalás, más élőlényekkel megosztva, akár vigasz is lehet). Figyelemre méltó, hogy e fiktív (és hozzáteszem: groteszk) vetélkedésnek milyen sok érzelmi árnyalatát jelzi a költő ebben a viszonylag rövid versben: mentegetőzik többlet-tudása (egyszersmind hosz-

szabdra nyúlt élete) miatt, szemrehányást tesz, amiért az apa „fiát – kiskölyköt még – magára hagyta”; a szükségből csinált erény büszkesége szánakozásba és a túlélő alig leplezett diadalérzésébe fordul át, amely miatt a beszélő szükségesnek érzi az engesztelést, ez viszont saját szenvedéseire és félelmére irányítja a figyelmét; végül, az önsajnálát és a teremtményi ártatlanság hangoztatása a „tengernek kis, nagy bögre nem különbség” szentenciózus belenyugvásába torkollik, vagyis az apa-fiú vetélkedésnek a lét végtelenségével szembeni közös eltörpülés vet véget. Ahány szintaktikai egység, annyi új érzelmi impulzus. Mégis, a motívumok felsorolása, felvillantása ellenére meditatív elmélyültség jellemzi a verset, és ez, túl az apa-fiú találkozás főntebb leírt belső ellentmondásain, a versbeli időviszonyok különösségéből következik.

A versben egy hatvanadik évéhez közel jutott, halott férfit szólít meg egy hetvenedik évéhez közeledő (akkor még) élő férfi. A beszédszituáció a hangsúlyozott jelenből, az „inkább már most”-ből indul ki: „Vagy inkább már most: képzeletben / leültetlek erővel, kérdezetlen”. Ha elfogadjuk, hogy a beszélő maga Csorba Győző, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a versbeli hangsúlyozott jelen idő számunkra nemcsak azért lezárt múlt, mert azonosítható a nyolcvanas évek közepével, hanem azért is, mert azóta már a beszélő sem él, sőt annak tudatában hangsúlyozza jelene nyitott voltát, hogy az rövidesen rá fog zárulni. Így viszont egy verssoron belül a jelenről a jövőre tolódik el a hangsúly, méghozzá *visszamenőleg*, hiszen a „Vagy inkább már most” előtt „ha majd...” szerepel, három ponttal. (Talán véletlen, de mélyértelmű véletlen, hogy a hangsúlyos jelen időt kettőspont, az utólag hangsúlyossá váló jövőt három pont jelzi; az előbbi az álló és mozdulni készülő, az utóbbi a fekvő, mozdulatlan testre emlékeztet.)

A vers további értelmezése folyamán aligha lehet figyelmen kívül hagyni a versolvasó jelenlegi nézőpontját; és ez, noha nem függetleníthető azoktól az érzelmektől, amelyek e sorok íróját Csorba Győző személyéhez és emlékéhez fűzik, mégsem a személyes ismeretség felmutatására szolgál, inkább az értelmezésben való közvetlen, személyes részvétel irányát, kockázatát (és bizony korlátait) jelöli ki. Abból, hogy a versbeli jelen számunkra lezárt múlt, nem következik, hogy a versbeli jövő, a „ha majd...” számunkra jelenné vált. Ez a „ha majd...” nem valamiféle üdvtörténeti időt jelöl, nem feltámadásról van szó, sem arról, hogy egyszer majd az élők beszélhetnek a halottakkal; a „ha majd...”-ban olyan lények szólítják meg egymást, akik kívül kerültek életkoron és korszakon, egyáltalán, az idő múlásán. Ez az időtlen idő, noha a (még) élő beszélő számára jövőként jelenik (!) meg, tartalmazza a (már) alig átélhető múltat is, hiszen az apa halála előtti, nagyrészt már fiktív idő a versben egybemosódik a fiú halála utáni, nagyrészt már fiktív idővel.

Ám a vers programja nemcsak valami meg nem levőre, hanem általában a nemlétre irányul, így a sóvárgott párbeszéd, a csendes megbeszélés nyelvileg sem lehet valóságos: a meditáció monologikus, mi több, szentenciózus; maga az apa pedig a megidézés révén megszűnik őnek lenni, testvérré válik. Mindez nemcsak a korkülönbség átfordulását és viszonylagossá válását jelenti, hanem a leszármazás elhalványulását is: apából csak egy van, testvérből több is lehet. A kisebb vagy nagyobb bögrék, amelyek többet vagy kevesebbet merítenek, az idő elfogytával csakugyan egymás testvéreivé válnak. Kérdés azonban, hogy elfogy-e az idő; elmúlik-e az egyes ember élettörténetéből vagy akár a világ történetéből is? S valóban eltörpülésről van-e itt szó? (Ismert kérdés: akinek rövidebb élet jutott, annak hosszabb halál fog-e jutni? És persze kevesebb-e a rövidebb?) És csakugyan az élet tengerére, valamint a hozzá kapcsolódó metaforákra kell-e gondolnunk?

A mottóban idézett verssor nem az *Apám-öcsém*-ből, hanem egy valamivel korábbi költeményből, az *Előre-háttra* címűből való. Ebből a versből többek között az derül ki, hogy költője nemcsak szenvedett saját történetiségétől, hanem életszeretete az élettől mint hanyatlástörténetről való irtózással kapcsolódott össze. Ezért vallhatta céljának az

életből az időbeli mozzanat, végső soron a narratívum kiiktatását: „iparkodom az is legyen ami a látszat: / belőlem az idő (úgy! úgy!) még nyomaiban is kivesszen”, miközben kései költészete mindinkább egy egységes narratívumként válik olvashatóvá, nem hinném, hogy költői szándékai ellenére. Igenis lehet tudni, hogy Csorba Győzőnek nagyon fájt az idő; ám ez a fájdalom, bár személyes érzelmekben is közel vihet hozzá, számunkra csak elhithetővé, legfeljebb elképzelhetővé válhat, átélhetővé nem; ahogyan az *Apám-öcsém*-beli beszélő számára sem átélhető az apa nemléte, csupán hiánya tapasztalható. Viszont példaszerű tanulság, hogyan lehet az idő fájdalma egyszerre veszteség, program, valamint az alkotó energia forrása.

S ki tudja: hátha megtörhető a monológ? Hátha csakugyan színre lép a testvérré vált ő, a múltbeli ember? Hátha megszólal saját jelenéből, a mindenkori mai napból? Hátha az ő válaszát olvashatjuk az utolsó sor idézőjeles szavaiból: „Ma nekem, holnap néked”?



Gyermekkori arckép 1923-ból